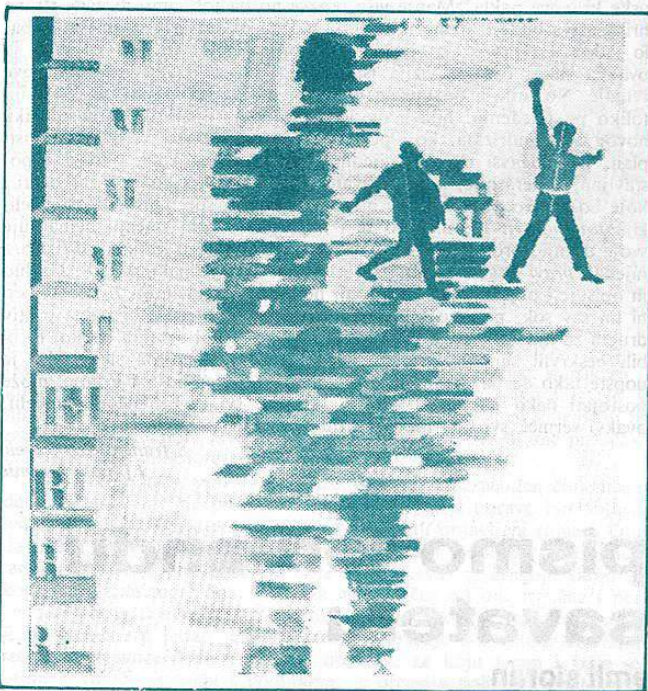

Nikada me nisu privlačili duhovi zatvoreni u jedan jedini oblik kulture. *Ne ukorenjavati se, ne pripadati ni jednoj zajednici* — takvo je bilo i ostalo moje geslo. Okrenut drugim obzorjima, uvek sam pokupavao da znam šta se dešavalo drugde. Kad sam imao dvadeset godina, Balkan nije mogao više ništa da mi ponudi. Drama je, ali i povlastica biti rođen u namninskom „kulturnom“ prostoru. Ono *strano* postalo je moj bog. Otuda moja žed da stranstvujem kroz književnosti i filozofije, da ih proždirem s bolesnim žarom. Ono što se događa na istoku Evrope nužno se mora zbivati i u zemljama Latinske Amerike, i ja sam zapazio da su njihovi predstavnici beskrajno obavešteniji, „kultivisaniji“, nego što su to Zapadnjaci, neizleživo provincijalni. Ni u Francuskoj ni u Engleskoj ne vidim da se iko odlikuje znatiželjom uporedivom s Borhesovom, znatiželjom dovedenoj do manije, do poroka, kažem baš poroka, jer kad je reč o umetnosti i refleksiji sve što ne teče kao donekle perverzna gorljiva strast jeste površno, te nerealno.

Kao student bavio sam se Šopenhauerovim učenicima. Među njima je bio izvesni Filip Majnclender koji me je naročito privlačio. Autor jedne *Filozofije oslobođenja*, u mojim očima on je ponajviše posedovao sjaja kojim zrači samoubistvo. Laskao sam sebi da je taj filozof, potpuno zaboravljen, jedini koji još zaslužuje da se o njemu brinem; uostalom, u tome kao da nije bilo moje lične zasluge — moja prethodna istraživanja neizbežno su me dovela do njega. Kako sam tek bio iznenađen kada sam, mnogo kasnije, naišao na jedan Borhesov tekst koji je upravo spomenutog izvlačio iz zaborava! Taj vam primer navodim zato što sam, počev od tog trenutka, počeo da razmišljam daleko ozbiljnije nego ranije o sudbini Borhesa, predodređenog, prinuđenog na univerzalnost, prisiljenog da svoj duh vodi u svim smerovima, možda da bi izbegao argentinsko gušenje. Upravo južnoameričko ništavilo čini pisce celog jednog kontinenta otvorenijim, življim i raznolikijim nego što su to Zapadnoevropljani, paralizovani svojim tradicijama i nesposobni da izidu iz svoje opsenjujuće zakrečenosti.

Pošto želite da znate šta najviše volim kod Borhesa, bez oklevanja ću vam odgovoriti da je to njegova odomaćenost u najrazličitijim područjima, sposobnost da sa istom tananošću govori o večnom vraćanju i tangu. U trenu kada je središte svega, za njega *sve podjednako važi*. Univerzalna znatiželja znak je vitalnosti samo ako nosi apsolutni žig jednog ja, ja iz kojeg sve izvire i u koje sve uvire: nadmoć proizvoljnog, početak i kraj koji se mogu tumačiti po najhirovitijim kriterijumima. Gde je stvarnost u svemu tome? *ja* — vrhunska farsa. . . Igra kod Borhesa podseća na romantičnu ironiju, metafizičko istraživanje iluzija, žongliranje s Bezgraničnim. Fridrih Šlegel je, danas, oslonjen o Patagoniju. . .

Još jednom: možemo samo da oplakujemo da jedan enciklopedijski smeh i jedna tako istančana vizija izazvaju opšte odobravanje, sa svim onima što to podrazumeva. . . Ali, najposle, Borhes bi mogao da postane simbol jednog čovečanstva bez dogmi i sistema, i ako postoji neka utopija koju bih od sveg srca potpisao — bila to ona u kojoj će se svako oblikovati po njemu, po jednom od najmanje nezgrapnih duhova koju su ikada živeli, po „poslednjem od tananih“.

Preveo: Jovica Aćin

ispovijedanje stida

dževad karahasan

Marija je govorila i veselo i molećivo, kao da se kočoperi time što je žena i moli da joj se dopusti da to bude, radujući se nečemu i stalno gotovo na rubu suza. Sama je bila iznenađena što to i tako govori, a ipak je govorila dalje i sve brže, kao da joj nešto važno zavisi od toga hoće li izgovoriti do kraja to što mora reći. A fra Jozo je stajao licem prema zidu, niz tijelo obješenih ruku i opuštenih ramena, kao da je ne čuje i ne namjerava joj odgovoriti. Ninić je stajao kod stolice, leđima okrenut sobi, i gledao kroz prozor, mršteći se na sumrak i pažljivo proučavajući kako njegov dolazak izobličuje svijet i stvari u njemu. Kad god su se on i Marija sreli u sumrak proveli su vrijeme u tome da joj on govori kako se tada sve izobličuje, kako se sve na svijetu u sumrak pokrene prema nekome drugom obliku, kako svaka stvar tada krene kao da želi izići iz sebe i zaustavi se na samom početku toga pokreta. „Zato sumrak i jeste strašan“, govorio je kao da je ubjeđuje, „zato što u sumrak ništa više nije ono što je, a još nije postalo ni nešto drugo.“ Tako je prvi put i pomislila da u njihovoj ljubavi nešto nije u redu: pokazivao joj je šibljne na Šobalovoj Luki, pokazivao stvari u mlinu, pokazivao padine Ligača i obod šume u daljini, ubjeđujući je da ništa ne liči na sebe i da krovovi dalekih kuća mogu biti, sudeći po izgledu, krila i strašila, pokrivači i šta god drugo hoće ali da na krovove i ne liče i da jedino to ne mogu biti. A onda joj je pokazivao njezinu dojku, slabinu i butinu, bjesneći što je ona i sada nalik na sebe i čak podudarna sa sobom, kao da i nije sumrak i kao da je ona po svemu mimo svijeta i njegovih zakona.

„Razumiješ li da ti nešto nije u redu“, bijesno je ubjeđivao Ninić i ona je razumjela da u njegovoj ljubavi nešto zaista nije u redu ako joj nema ništa važnije reći i ako mu smeta što ona u sumrak izgleda kao i u podne. I sada sigurno proučava svijet u sumraku, mislila je, prisjeća se njezinog tijela i ljuti se što ona i sada izgleda kao uvijek, ponavljajući u sebi da oblik koji se ni u sumraku ne mijenja nije od ovog svijeta. Učini se sama sebi smiješnom u toj situaciji: onaj kome govori okrenuo joj leđa i pokazuje da je ne sluša, a onaj radi kojega govori bjesni na nju što joj se tijelo ne mijenja u sumrak i ljuti se na sebe zbog ljubavi prema njoj. On sigurno nije čuo da je došla radi Jozine dobrote a ne radi savjeta i oprostaja, dakle radi ispovijedi koju je Ninić onako bijesno tražio danas poslijepodne. Neće ona nikome ispovijedati svoju ljubav, a još manje će tražiti oprostaj za nju, neće sigurno. Kako joj neko može opraštati ovu zbuñenu radost, sva drhtanja, veselja, sve ono lijepo i složeno što joj ta ljubav donosi?

Tada primijeti da dra Jozina ramena podrtavaju i da njegova šutnja traje predugo čak i ako pravi ljut i to njima želi sasvim jasno pokazati. Ustane i pride mu, oslonivši se glavom na njegovu mišicu.

— Jesi li toliko ljut što sam rekla da mi se sviđaš ili zbog nečega drugog?

— Nisam, kćeri, ni zbog čega, uopće nisam ljut, — odmakne se Jozo nevoljko, osjetno drhteći. — nisam ja dostojan da se ljutim, treba zaslužiti pravo na ljutnju. Zaslužiti ga treba, da. Treba biti ispravan da bi se moglo ljutiti.

— Kaži mi, molim te, šta je. Ja znam da si ti suviše dobar da bi se toliko naljutio, ali si nekako ljut. Ili nisi ljut ali si drugačiji.

— Kako ti znaš da sam drugačiji kad ne znaš kakav sam inače?

— Znam, čovječe, kako ne znam. A i da ne znam, znala bih da nisi ovakav. Recimo da sam vještica i znam da ovakav nisi sigurno.

— Možda me znaš bolje nego ja sam sebe? Možda znaš da sam ja u dubini duše strašno jak, da svoje velike snage nisam još ni osjetio i da su one, tako sakrivene a ogromne, postale moja muka i moj križ? Možda si shvatila ono čega se ja još nisam sjetio — da sam ja lično onaj svetac koji će se pojaviti u Duvnu za moga boravka, onaj čudotvorac kojega sanjam i čiji sam život opisao deset puta do sada u pričama i pjesmama? Možda ti sve to znaš i došla si da mi to objasniš? Kaži, kćeri materina, jesi li zato došla u ova doba?

— Nisam, ja takve gluposti ne bih ni pomislila, a kamo li da ih nekome objašnjavam. Ja sam došla da malo pričam s tobom ako hoćeš.

— Došla si da mi kažeš da sam dobar, iako sa mnom nisi čestito progovorila. Ti vidiš da sam čudan, iako si prvi put u mojoj kući. Kako nisam čudan, ti znaš kakav sam inače jer znaš da sam strašno dobar. Ma idi, molim te! Svi vi mene dobro znate, samo ja sebe ne znam. Svi me znaju bolje od mene, a ja sam budala jer samo ja sebe ne znam. Svi znate da se na mene može tovariti koliko hoćeš, a ja sam budala jer mislim da ne mogu sve to nositi i mislim da se mogu slomiti. Ja sam blesav, kako se smijem lomiti kad vi znate da sam

jak? ! Objasni mi još kakav sam neće li se i meni oči otvoriti, možda ću i nositi sve što tovarite na mene ako shvatim kakav sam.

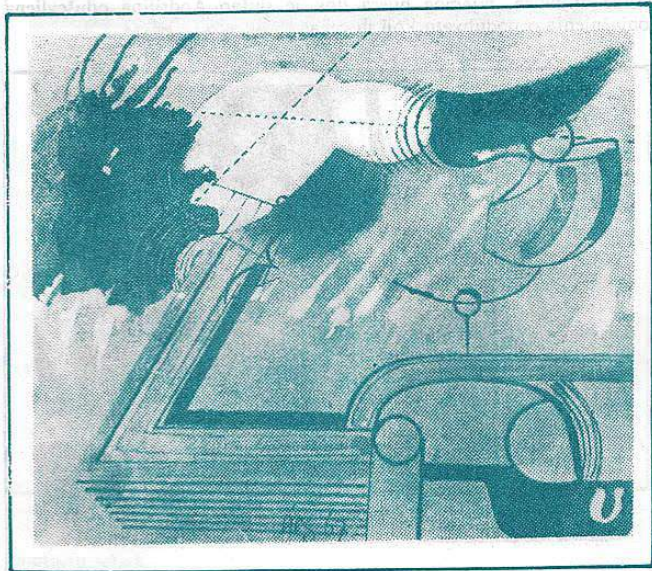
Jozo je počeo hodati i udariti desnom šakom u lijevi dlan kao da time želi naglasiti ono što govori. Onda je opet legao na klupu i okrenuo se zidu, s prstima u kosi. Čak se i Ninić, koji se od ulaska ovamo ponašao kao da ga se ništa ne tiče i kao da je on ovdje slučajno, s interesom zagledao u njega, možda prepoznajući u njemu još jedan dokaz protiv sumraka.

— A šta ako ti ja kažem da nemaš pojma? —, skoči Jozo nakon kraće šutnje. — Šta ako ti pokažem da nisam dobar i nespretno nego lukav, i spretan, i veliki podlac? Šta tada, kćeri materina pametna? Podlac i spretan, jest.

Opet je uzrujano i bijesno hodao po sobi udarajući u stvari i stalno provlačeći prste kroz kosu, kao da bi se ona mogla više uspraviti i razbarušiti.

— Znaš li ti, naprimjer, šta sam ja danas radio? Jesi li možda pogledala u groblje i vidjela tamo nešto novo? Nisi, naravno, što ćeš ti na groblju, mlada si i misliš da ti s grobljem ništa nemaš. A treba ići na groblje, uvijek, ono nas uči da bdijemo, opominje nas i upozorava. Da, treba bdjeti, mi mnogo gubimo što ne bdijemo. Jest.

Onda stade, s istinskim strahom na licu, a tijelo mu se steglo u pravi grč, kao da se sprema da skoči ili dočeka nešto strašno što ide na njega. „Bože moj, ja ću poludjeti“, promrmlja za sebe, kao da ovo dvoje i ne vidi, „već govorim njegove misli i ponavljam ih njegovim riječima.“ Iskolačenim očima je zurio u Mariju ne videći je, s polupodignutom desnom rukom zaustavljenom u pokretu i sa licem iscrcanim kao da vidi nečastivog pa oponaša njegovu gnusnu njušku. „On

je stalno govorio da moramo bdjeti, to su potpuno njegove riječi. Nema veze, neka i njega“, zaključio nakon pauze i opet počeo brzo hodati po sobi, šuteći i povremeno trzajući desnom rukom.

Marija je tiho premijela stolicu do zida kod vrata i sjela na nju, kao da se trudi da ostane neprimijećena, a Ninić, kad je izgubio interes za Jozu, ode do police nasuprot vratima i zagleda se u knjige složene iza čašica. „Obrednik“, jedina izdvojena knjiga, bio je otvoren na uputi za Večernju službu za mrtve koju Ninić ne bi znao otpjevati ni da ju je nekada čuo, ako se ona uopće pjeva. Jozo mu odjednom priđe nakon duge šutnje koja je vladala nad njima.

— Šta ti je s ocem?

— Ne znam, nisam ga vidio čitav dan. I inače se slabo vidamo nas dvojica.

— Nisi ga ni mogao vidjeti danas kad je bio sa mnom. Ali gdje je sada, još mi treba?

— Ti ćeš bolje znati ako je bio s tobom.

— Bi li ti mogla makar zamisliti koliko sam ja stvarno dobar? —, okrenu se Jozo Mariji podrugljivo se uvijajući, kao djeca u igri.

— Mislim da mogu, mnogo si bolji nego što bi htio. Ali to je divno, to je strašno dobro i zaista je smiješno što ti to smeta.

— Znaš li ti da sam ja danas stavio križ svome pokojnom stricu? Jesi li ti to mogla zamisliti? —, upita Jozo smiješno se kriveći kao da je svojim pitanjem htio Mariju potpuno dotući, s licem koje je govorilo da je staviti križ pokojnom stricu vrhunac užasa.

— Ne razumijem te.

— Priznaj, pravo kaži, iskreno! Slobodno kaži, neću se ljutiti. Nisi, naravno, ni na um ti takvo nešto ne bi palo. Nakon petnaest godina. A ni sada ne bih da sam mogao izdržati. Eto, to ti je moja dobrota.

Onda je Jozo, nakon nove šutnje, počeo pričati, sve vrijeme hodajući po sobi. Govorio je tiho, naizgled nezainteresirano, kao da govori nekome odsutnom ili kao da se radi o nekome drugom. Samo se ponekad prekidao uzvikom, bijesnim pokretom ili novom neočekivanom šutnjom u pola rečenice. A onda nastavljao, istim, odsutnim glasom, kao da se preslišava.

Uvijek je, više od svega na svijetu, volio čitati živote svetaca. Kad bolje razmisli, radi toga je i postao fratar — da jednom upozna pravoga sveca i napiše njegov životopis. Uspavljivao se smišljajući lijepe i zvučne rečenice kojima će opisati svečevu predanost i uzvišenost, a kasnije je ispisivao te rečenice da ih ne zaboravi i skupljao ih u sveske posebno ispisujući one najzvučnije i najuzvišenije. (Dogadalo se da se, još kao student, rasplače prečitavajući svoje sveske jer ga ništa nije moglo ponijeti i uzbuditi kao te uzvišene rečenice pune potresnosti koje govore naprimjer o tome kako je „čisti mladić prezreo svoju majku kad mu se otkrilo da ju je zloduh, pun mržnje i zato je neveselo a ipak s potajnom nadom primio vijest da će biti duvanjski župnik. Premalo je tu ljudi da se među njima nađe svetac, mislio je, ali se i u Duvnu jednom mora pojaviti pa se nadao da će se to dogoditi za njegova života, i to dovoljno rano da napiše svečev životopis.

U Duvnu je otišao korak dalje i umjesto rečenica počeo smišljati čitave priče, izmišljajući i svece i njihove živote, zamislijući kakvi bi mogli biti i bilježeći ono što je zamislio. To je zaista radio jedino radi svoje iskrene potrebe, ali se događalo da se grešno ponada da će svojim pričama i pjesmama u njegovu slavu dozvati nekoga pravog sveca, da će neko svojim životom ponoviti njegovu priču. Usput je vodio kroniku koje se gotovo stidio pred samim sobom pošto je najzbudljiviji i najkrupniji događaj koji je u nju zapisao bila pripovijest o tome kako je zbog krave u posljednji čas stigao na ivandansku Veliku misu. To se dogodilo zato što se Anti Vučeviću, prvome samostanskom komšiji, krava počela teliti baš kad se Jozo spremao za misu. Antina mala je, pošto je od čitave porodice samo ona bila u kući, dotrčala po Jozu, a on je, znajući koliko krava vrijedi i šta znači velikoj porodici, zanemario spremanje i odjurio u štalu. Srećom, sjetio se da malu pošalje po Karla Radoša koji je o tome znao sve što se može znati, pa su njegovim blagovremenim dolaskom postignuta dva dobra — spasena je krava koju Jozo ionako ne bi znao oteliti, a Jozo je na vrijeme stigao u crkvu. Ipak je uporno vodio kroniku, govoreći ponekad sebi da će ta beznačajnost još snažnije istaknuti veličinu sveca kad se pojavi (a pojaviti će se, mora se pojaviti, dobri Bog nije zaboravio čak ni Jozu i Duvno jer On ne zna i ne može zaboraviti).

Jednom se dogodilo da je, pišući životopis izmišljenog sveca, gotovo do sitnica ispisao život svetoga Antuna Pustinjaka, što mu se otkrilo tek kad je, znatno kasnije, čitao glasoviti spis Svetog Atanasija o Pustinjakovom primjernom životu. To je uzgred spomenuo svome stricu Andriji u jednom razgovoru, i to spomenuo da pobije njegovu tvrdnju da su dobro i Bog beskrajan neponovljivost i neusporediva raznolikost u kojoj se ne može dogoditi ponavljanje bilo čega pa i najsitnijeg stvorenja ili riječi, a zlo i nečastivi da su ponavljanje, jednoličnost i beskonačno umnožavanje istoga. To se, ustvari, dogodilo zato što je Andrija izazvao svađu odbijajući da posiječe šljivu koja se počela sušiti, a smetala je orahu Jozinog oca Jure. „Ja ću ti posaditi novu šljivu, amo učini starome tu ljubav“, molio je Jozo koji je svog oca volio posebno nježno ljubavlju, možda najviše zbog njegove potčinjenosti svome bratu Andriji pred kojim se ustručavao i disati kako mu se diše. „Ne radi se tu o ljubavi, Jozo sine“, govorio je Andrija, „tu se radi o pravu, radi se o tome da li se nešto smije ili ne smije, da li se na nešto ima pravo ili se nema. Mogu li ja posijeći šljivu koja je Božje davanje i kao takva jedan oblik Božje milosti? Ne mogu, moraš priznati, ma koliko želio učiniti svome bratu i pogotovo tebi. Ja na to nemam pravo i to ne smijem učiniti.“ „Ali ću ti istu takvu posaditi, čovječe! I na istome mjestu, samo učini ljubav svome rođenom bratu“, vikao je Jozo ljuteći se na Andriju i ljuteći se na sebe što se ljuti. „Ne mogu, Jozo sine, bar ti bi me trebao razumjeti. Nema kod dragoga Boga jedna šljiva umjesto druge, jedna riječ umjesto druge... Nema iste riječi i iste šljive, tu ne postoje ni iste ni jednake stvari. Sve je u Njegovoj milosti jedno jedino, samo tada i nikad više. Ne može se s Božjom pomoći dvaput izgovoriti ista riječ ni dvaput pomisliti ista misao.“ Tada mi je Jozo rekao za izmišljeni životopis kako bi mu dokazao da može, a to je Andriju toliko zainteresovalo, a nakon toga i soupnulo da više nisu ni prestajali razgovarati o svecima i njihovim životopisima.

Jozo mu je u tim razgovorima pokazao sve svoje himne u slavu izmišljenih svetaca, sve životopise koje je napisao navijajući buduće duvanjske svece, čak mu čitao dačke i studentske rečenice nad kojima je nekada znao zaplakati. On nikada nije volio Andriju, valjda zbog osjećanja da je Andrija ošteti njegovog oca uzimajući sebi sve ono što je Juri manjkalo, prije svega čist govor, ubjedljivost u pričanju i ponašanju i povjerenje u sebe. I što se jače u toku godina naginjao na Jurinu stranu, sve jače je osjećao nešto protiv Andrije, kao da mora biti protiv njega ako želi odano i nježno voljeti oca. Ali mu je, usprkos tome, zbog nečega, bez imalo stida i otpora, pokazao sve svoje zapise, čak mu iskreno i s radošću govorio o svojoj žudnji da napiše

životopis pravoga sveca, s tugom mu govorio o svojoj žalosnoj kronici i čitao mu je, ne priznavši mu potajnu nadu da će njezin sivi jad jače istaknuti bljesak svečeve pojave. Andrija je radosno slušao, vatreno raspravljao i na kraju zaključio da je Jozo slijep kod očiju i još uvijek pravo dijete.

— Zapravo ne mora biti —, kliktao je Andrija i razdragano se smijao kad mu je, u jednom od njihovih razgovora, to sinulo. — Sunce se sigurno pita kako bi bilo grijati se na suncu i raskija sigurno čezne da se jednom napije. Tako i ti ispisa debele knjige tragajući za svecem, a ni na um ti ne pade da ga prepoznaš u sebi. Jesi, Jozo, sine moj dragi, jesi kunem ti se, u dnu duše si ti svetac, pravi pravcati svetac. Pa zar ne vidiš, dijete dobro, kolika je u tebi snaga vjere, zar ti to nije jasno već iz toga što si ovoliko papira ispisao samo iz čistoga nagnuća, iz blage potrebe za velikim djelima i vatrenom vjerom u sebe i oko sebe?

Od tada je Andrija svaki dan dolazio s planovima za Jozine svetačke podvige, a zamisli su mu bile sve smjelije i krupnije što je više svetačkih životopisa iz Jozine biblioteke čitao. Uzalud je Jozo ponavljao da u sebi nema ničega svetačkoga, da ga to i ne zanima jer on istinski želi samo zapisati jedan čist i svijetao život posvećen vjeri i čudesnim djelima. Uzalud je govorio da on, i kad bi mogao, nema od koga andeoskim vojskama spasavati grad kad, eto, niko i ne napada Duvno; da on niti može niti želi darivati čuderno izliječenje kao toliki sveti vraći za koje zna, niti ići u Indiju ili Afriku da krsti nekrštene i blagosilja gubave; da se, i kad bi bio spreman, nema za šta žrtvovati pošto se danas ne događa ništa dostojno žrtve. Na kraju je Andrija došao s planom za koji je tvrdio da mu ni malodušni Jozo nema šta prigovoriti: ići će po selima oko Kupresa i pozivati narod da se pokrsta da bi svi ljudi toga kraja mogli živjeti u bratstvu i slozi.

— Ali oni su pokršteni, Andrija pobogu, gdje ću krstiti kršćane?!

— Znam, nisam lud, ali to nije isto moraš priznati. Tim prije trebaju prihvatiti i odazvati se tvom pozivu — nudiš im njihovu vjeru, samo sada obogaćenu našim bratstvom. Moraju te razumjeti, Jozo, sigurno će te razumjeti i s radošću prihvatiti tvoj poziv.

— Što da prihvate, Andrija? Šta i zašto da prihvate? —, čudio se Jozo pomalo se pribjavajući svoga oduševljenog strica koji ga je uvijek znao ubijediti u ono u što je htio.

— Tebe. Tvoju ruku i tvoje riječi, naše bratstvo da prihvate. I hoće, vjeruj mi. Predloži im da prihvate našu vjeru, govori im s onoliko zanos a koliko si ispisivao svoje životopise i ne brini se — sigurno će primiti. Objasni im da mi moramo živjeti u jedinstvu, da je bratstvo među ljudima jedini pravi odgovor svijeta na Božju dobrotu. I oni će ti povjerovati, prići će ti i s radošću primiti pruženu ruku. Uostalom, tako mora biti pošto je to Božja volja. Dragi Bog ne voli izdvajanja, razlike, posebnosti i pojedinačnosti. U njegovoj milosti sve je jedno, cijelo i jedinstveno. Čitav jezik je kod njega, jedna riječ i jedna stvar je kod njega čitav svijet. Bio si ti u pravu i hvala ti što si me ispravio: razlike i pojedinačnosti su smutnja kojom nas đavo kuša, nastojeći da stvori zbrku u svijetu i u našim dušama. Sasvim si u pravu, jedinstvo je naš cilj, a tome cilju ćemo se za jedan veliki korak približiti ovim što ćeš ti uraditi, što moraš uraditi jer si pozvan za to.

Nikada Jozo nije govorio nešto slično, o jedinstvima i sličnim stvarima čak nije ni govorio, ali je prešutio znajući da je sada svako poricanje uzaludno i svaki otpor besmislen jer Andrija svoje misli pripisuje drugima samo onda kad nešto smatra već odlučnim. Ipak je još jednom pokušao:

— Nisi mi objasnio šta će se dobiti i ako ti ljudi pristanu. Hoće li se išta izmijeniti?

— Hoće, ljudima će se otkriti tvoja svetost.

— U svijetu, Andrija, hoće li se išta promijeniti u svijetu tom mojom svetošću?

— Kako neće, svijet će imati sveca više. Tvoje će plemenito srce okupiti sve ljude ovoga kraja u bratstvu, svi ćemo biti zajedno i isti, tvoja će uzvišena vjera dospjeti vani, svima vidljiva i svima primjer koji treba slijediti. A onda piši svoj životopis, ako ti je do pisanja. Iako ja mislim da ne bi trebalo jer bi posvećenjem tvoje djelo bilo dovršeno, a neka drugi pišu o tebi kao svecu i uzoru.

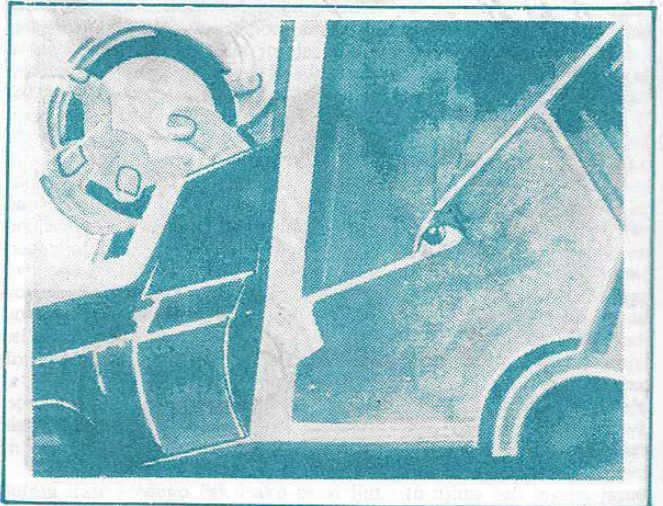
— Teško, moj Andrija, teško bi ti to išlo. Rim je daleko a Duvno je malo. Šta je za svjetsku crkvu pet-šest sela oko Kupresa, čak i ako bismo sve to uradili?

— Eto vidiš kako si naivan! Šta se tebe tiče Rim? Ako je svijet jedan, sve je isto. Bratska sloga u ovom kraju isto je što i bratska sloga u čitavom svijetu. Razlika je samo u količini, a valjda ćemo se složiti da količina nije važna ako je svijet zaista jedan i zaista Božji. Duvno, osim toga, jeste malo kad se gleda iz Rima, ali je i Rim mali kad se gleda s visina dragoga Boga. Možda dragi Bog ima mnogo svjetova, ovakvih ili još većih, a onda je čitav naš svijet mali, sitan kao Duvno prema ovome svijetu. Zato ne razbijaj glavu oko toga: vidio te Rim ili ne vidio, ti si svetac ako to zaista jesi. Čak i ako te Rim ne prizna, ti si za nas svetac učinili li ono što ćeš učiniti, a s priznanjem Rima samo će se povećati broj onih koji ti priznaju svetost. Osim toga, možeš mučenički umrijeti u tom poduhvatu, a tada te moraju priznati jer si umro kao mučenik za vjeru. Ili ne moraš

umrijeti, ali se možeš jako mučiti i o tome izvijestiti. Velike su tvoje mogućnosti, Jozo, samo treba misliti na sebe i na svoje mogućnosti. I ne treba biti naivan kao što si ti.

Desetak dana su se tako sporili kad god bi se vidjeli, ali je Andrija bez problema pobijao sve Jozine prigovore, potpuno siguran u ono što je naučio i oduševljen time što će mali konačno iskoristiti svoje silne zatomljene snage. U toku tih razgovora Jozini otpori prema Andriji neobično su se pojačali i narasli do nečega bliskog mržnji. Pojačao se i strah od Andrije koji je Jozo osjećao još od djetinjstva, otkako je primijetio da ga Andrija može navesti na svaku glupost koja mu padne na um (a toga je mnogo Andriji padalo na um, i to oduvijek) jer je svojim oduševljenjem i svojim vatrenim govorom uvijek bio u stanju paralizirati Jozinu volju i povući je za sobom. Ti otpori su naizgled bili malo oslabili dok je Jozo upućivao strica u živote svetaca i razgovarao s njim o svojoj čežnji za svecem, ali se sada, u raspravama o Andrijinom zamisli da posveti njega lično, pojačalo do jedne vrste opsjednutosti tako da se svim onim što je govorio ili radio u sebi obračunavao s Andrijom.

Jozina netrpeljivost prema Andriji došla je do vrhunca kad je ovaj, desetak dana nakon što je Jozu izložio svoj plan, došao s viješću da su sve pripreme gotove i da sutra mogu krenuti. To je Jozu zbog nečega duboko uvrijedilo, iako je sve vrijeme savršeno dobro znao da se Andrija ozbiljno priprema i nije činio ništa da ga u tome spriječi ili bar uspori pripreme. To mu je bilo jasno već od prvog razgovora u kojem mu je Andrija pripisao svoju misao i priznao mu da je u pravu, ali je tek sada osjetio duboku povrijeđenost zbog toga što Andrija unaprijed računa s njegovim pristankom i uopće ne uzima u obzir njegove prigovore. „Kucnuo je čas obračuna“, mislio je Jozo pun nerazumljivoga, nijemog bijesa dok je slušao Andrijina oduševljena objašnjenja o poduhvatu koji ih čeka.

Na svojim kolima, između prednjih stubova, Andrija je namontirao poveliko zvono kojim će bez problema sazvati narod. Na zadnjem dijelu kola napravio je veliku kutiju učvršćenu za pdo u koju je pohranio Jozine spise koji su bili kod njega i svetačke životopise koje je odnio, a za dvije Jozine himne koje je znao napamet smislilo je i melodiju. Jozo će govoriti s kola, a Andrija će u predasima čitati najljepša mjesta iz pojedinih životopisa i najljepše rečenice iz Jozinih bilježnica, a na kraju će zajedno otpjevati himne. Za sutra ostaje da pjevaju njih dvojica sami, ali već prekosutra Jozo mora početi s uvježbavanjem dječjeg hora koji će s njima pjevati himne na misionarskim putovanjima.

— Zato sam i mislio da sutra odemo u Rilić koji nam i nije toliko važan. Ali kasnije... To ima da bude nešto nevideno, toliko potresno da ni jedno srce ne ostane mirno i ni jedno oko suho. Čisti glasovi djece u bijelome, ispred njih ti sa svojim kristalnim glasom a sav u ljubičastome (obavezno u ljubičastom, u boji pokore i pokajanja, kao upozorenje i poziv), a ni ja nisam baš nesposoban za potresnu pjesmu i lijep prizor... Bože, kako sam uzbuđen i kako se radujem! Kako sam siguran da nas čekaju velika djela i kako je lijepo što su baš tebe čekala.

Čitavu tu noć i sve vrijeme putovanja sutradan Jozo je bio potpuno tup, kao odsutan, nesposoban da bilo šta pomisli ili osjeti, da bilo šta predloži ili odbije, nesposoban da suvislo progovori ili napravi jedan normalan i skladan pokret. Jedino je povremeno sebi ponavljao da je kucnuo čas konačnog obračuna s Andrijom i da se ne bi smio tako osjećati ako želi učiniti nešto da se zaštići od stričevog nasilja. Andrija je, naprotiv, bio razdragan. Pjevao je one dvije himne i tjerao Jozu da pjeva s njim, razrađivao planove za dalje poduhvate i utvrđivao redoslijed po kojemu će obilaziti ostala sela, razvijao veličanstvene slike potpunoga bratstva u čitavom kraju — savršene sloge

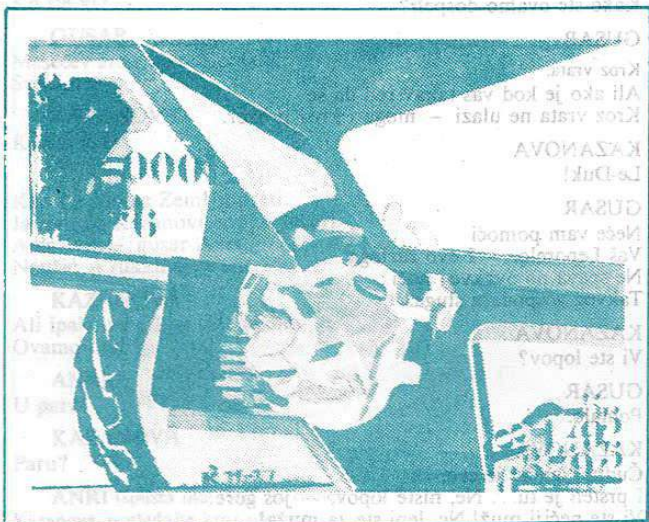
otjelovljene u Jozinome svetačkom biću. Svako malo se obrušavao na Jozu da ga grli, tapše po ramenima i slabinama, ljubi, a Jozo je bio toliko tup da ga nisu smetale, pa čak ni boljale, Andrijine srdačne bubotke po slabinama. Tjerao je Jozu da ustane i dugo stoji na kolima, zagledan u nebo, da bi ga on gledao odozdo i uživao u njegovome veličanstvenom izgledu. Najkraće rečeno, Andrija je bio potpuno srećan.

Tek pred samim Rilićem sjetio se da pita Jozu šta će govoriti, ali se nije nimalo zabrinuo kad je ovaj odgovorio da nema pojma, čak nije dopustio da mu se zbog toga na sreću navuče ni najbliža sjenka. Smjesta je promijenio utvrđeni plan i odlučio da najprije govori on a da Jozo sjedi malo dalje i neprimjetno se umiješa među seljake, s tim da se popne na kola i progovori tek kad u sebi osjeti nadahnuće, a mora ga osjetiti s obzirom na to da će Andrija govoriti zanosno i zaista iz srca, iz najdubljih dubina svoje duboke duše.

Tako se dogodilo da se Jozino učešće u poduhvatu ograniči na to da dvojici seljaka, dok se narod još okupljao oko kola, objasni da on i Andrija nisu Dalmatinci koji prodaju ili mijenjaju za žito paprike, grožđe i smokve.

— Vidim da niste, inače bi imali sepete —, obrecnuo se jedan od njih na sirotog Jozu koji se gotovo nelagodno osjetio što nije Dalmatinac, iako je znao da seljak pita zbog straha da će on i Andrija u ispražnjene sepete trpati zemlju koju će krasti s obližnjih njiva.

— Pa što onda pitaš? —, ipak se pobunio Jozo, svejedno se stideći što nema sepeta i što nije ni namjeravao krasti zemlju s riličkih njiva.

— Pitao sam gdje su vam sepeti, a ne jesi li Dalmatinac —, zaintačio seljak.

— Ali kako ću imati sepete kad nisam Dalmatinac, pobožni čovječje?!

— Ne možeš njega uhvatiti ni za rep ni za glavu —, otpljune drugi seljak i odmahne rukom pa obojica odu mrmļajući o tome kako je on baš sumnjiv tip, a Jozo se, nakon te prepirke, povuče malo dalje od gomile i sjedne na jedan oveći kamen. Možda zato, a možda zbog potpune tuposti u koju je bio zapao, nije dobro čuo ono što je Andrija govorio, ali je krajem oka zapazio prvi kamen koji je iz gomile, u potpunoj tišini, poletio na Andriju. Nije se začudio ni uplašio, nije ništa pomislio i nikoga ništa nije pitao. Naprosto se mirno pokupio i pješice se zaputio kući, neprimjetno i u tišini, u sopstvenom doživljaju nalik onome kamenu koji je poletio na Andriju. Tek iznad Šujice je osjetio užasan, nepodnošljiv strah i počeo trčati, iako nije ni po čemu mogao pomisliti da ga gone, čak nije ni pomislio na gonioce ili mogućnost da ga gone. Bio je to, valjda, strah iz njega a ne strah koji bi osjećao zbog nečega ili od nečega, strah koji je nosio u sebi možda još od rođenja, a ne nešto što je stekao gledajući svijet.

Prekosutradan je sahranio Andriju kojega su konji sami, na kolima i sa sandukom punim žitja i Jozinih bilježnica, doveli kući. Ničim nije pokazao da nešto zna o striževoj pogibiji, a ni sebi samome nikada nije pokušao objasniti ono što se tada dogodilo u Riliću. Samo su strah i stid rasli, sami od sebe, po nekim svojim mutnim zakonima i postepeno ga ispunjavali sobom. Samo se od sebe razjasnilo da se on nimalo ne stidi toga što onda nije ni pokušao pomoći Andriji, nego toga što nije ništa učinio u svome „konačnom životnom obračunu“ koji se srediо nekako sam od sebe ili je čak i njega riješio, a prije toga započeo i vodio, sam Andrija koji je nekako pobijedio sam sebe obračunavajući se s „malim Jozom“. A strah se nije razjasnio ni toliko: nakon onog događaja povremeno je imao prave napade straha koji su dolazili odjednom, bez najave i vidljivog

razloga, držali ga po nekoliko sati u kojima se znojio i drhtao i u kojima se od drhtavice liječio prokuhanim vinom. Nikada nije saznao ni zašto ni od čega strahuje, nije razumio otkuda mu je i zašto došao onaj prvi napad straha koji ga je natjerao da protrči kroz Šujicu, nikada nije doznao otkuda mu i po kakvom redu dolaze ovi sadašnji napadi koje uspijeva otkloniti sve većim količinama prokuhanog vina, ali toliko teško da mu se čini da sami od sebe ne bi ni prošli. Strah i stid od onoga strašnog izleta u Rilić toliko su jaki i toliko su njime ovladali u toku ovih godina da sve do danas nije obilježio Andrijin grob. Josip Radoš, Ninićev otac, bezbroj puta je pokušao razgovarati o tome, ali je Jozo na te razgovore pristajao samo onda kad je trebalo spriječiti postavljanje križa, naprimjer onda kad je Josip, zvan i Nine, govorio da je odvojio novac za to ili da je već dogovorio sa Selimom Vričićem sve poslove oko toga, i to baš jeftino, tako govorio da neće ni osjetiti, da Jozo ne mora ništa ni odvojiti.

— Danas smo mu obilježili grob, neću li se osloboditi te more. A tek sada me je stid i tek sada ne znam šta ću sa sobom.

Fra Jozo je izgledao istovremeno tužno i smiješno: sav iscreren, izbezumljenih očiju i nakostriješene kose, govorio je tiho i mirno, gotovo odсутno, stalno hodajući po sobi i gotovo osvetnički pogledavajući u Mariju, kao da je jedini cilj njegove ispovijesti to da nju smrvi ili bar užasne. Kod posljednjih riječi, stao je pred nju i u jedno-mo sažaljivom pokretu raširio ruke, i podrugljivo i izvinjavajući se, kao da želi reći „htjela si istinu i evo ti je, kakva je da je, tebe će

hay?!

jovanka nikolić

u vazduhu zasićenim tobom
noć me u zasedi

iščekuje

jer,

bilo je duže od svega što me je

sretalo

mada,

dani i dalje imaju ukus ljudi i

vremena

ali,

moja te osama sustiže u

pogledu

da saznaš šta će tek doći

pretihnutim

hay,

tvoj povratak ima tragove

ki...

Es schneit!

koštati koliko i mene“, ali se odmah, bez riječi, okrenuo i otišao u suprotan kraj sobe, možda zato što ne bi mogao podnijeti prizor koji će samljevena istinom Marija sigurno biti.

— Ma nema to veze, nije meni do njega —, progovori Jozo ponovo, nakon duže šutnje, svojim normalnim, pomalo svadalačkim glasom. — on je bio budala i to je i zaslužio. Ali mi nije jasno što se sve to mene tiče, i to ovako. I ako me se već tiče, zašto nisam ja bio prvi kamen?, zašto nisam skočio da ga branim?, zašto nisam bilo šta? Što sam u svemu tome, u svome najvažnijem životnom obračunu ispaо muha? To ti meni kaži: zašto sam ja muha? Loš sam i fratar jer sam kao fratar dužan odreći se sebe. Ja nisam „mali brat“, ja sam „manji brat“ što će reći da sam na samom početku dužan biti manji od maloga. To znači da sam dužan potpuno se i do kraja odreći svojih taština i svega onoga što bi vi nazvali ponosom. A ja nemam snage da se toga oslobodim i nemam snage da radim po svome i da budem ponosan. Ja sam muha, ja sam mlaka voda.

Sve je to izgovorio u zid, ne obračunajući se nikome, kao da čita nešto što mora, postupajući protiv svoje volje. Ninić mu odjednom pride i snažno ga zagrlj lijevom rukom, tapšući ga desnom. Svi su šutjeli.